

צדיק ורע לו

השאלה: אנשי גוש קטיף ידועים כאנשים טובים, ישרים, יראי שמים, אנשים עם המון מסירות נפש לעם ולארץ, מדוע הקב"ה עשה את זה דוקא להם? מדוע תמיד הטובים סובלים? ובכלל הציבור שלנו שהוא ציבור אידיאליסטי ואמוני תמיד רע לו, בפוליטיקה, בתקשורת (מוכפש ומושמץ), בבית משפט, וכעת אפילו על ידי הקב"ה, למה?

פתיחה:

מספר הערות מקדימות:

1. האם השאלה לגיטימית? האם אין כאן התרסה כלפי הקב"ה או התערבות בשיקוליו? תשובה: כל שאלה היא לגיטימית ובלבד שמנסחים אותה בצורה מכובדת. שאלה זו יכולה לנבוע משלושה מקורות וחשוב לבדוק מה עומד מאחורי השאלה:
 1. בירור אמוני אמיתי, קושיות שמערערות את האמונה.
 2. הבעת כאב מבלי לפקפק כהוא זה שה' הוא דיין האמת. אני יודע שכך ה' החליט ושאני הקטן לא יכול להבין את שיקוליו של ה' אך מותר לי לומר שזה כואב ומעצבן לראות ולחוות דברים קשים ולא מובנים.

[הרמב"ן במורה האדם - שער הגמול (ק"ח) - "וזה שאומרים הנביאים בדבר זה ומה שצווחין על הענין אינו אלא כדברי החולה שמצטער על חליו ומפליג בחזקת החולי וצועק על תוקף הצער והכאב, והיאך אירע לו כך והיאך אפשר לו ענין צערו הגדול, כלומר שהנביאים מתמיהין לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע למה תתנהג בזה המדה ונבלה ימינו בבהלה, ואלה הרשעים שפושטין ידם בזבול קדשך בשלום ובשלום בעולם. אע"פ שיודעין שהמדה אמת והמשפט צדק"]

3. חיפוש צדק - זכותי ואולי אף חובתי להבין את הצדק בעולם, למרות שברור לי שה' דיין אמת וברור לי שלא הכל אוכל להבין. אברהם אבינו ששאל "האף תספה צדיק עם רשע" ודאי שזה לא נבע מכפירה.

[הרב אליעזר ברקוביץ (מאמרים על יסודות היהדות, עמ' 86-87, 99-100): "ה' התדיינות" עם אלוהים היא צורך של האמונה; היא נובעת מלב לבה של האמונה. כאשר בספרו של אלי ויזל הלילה ילד מוצא להורג בתלייה ומישהו שואל: "היכן אלוהים?", זוהי השאלה הראויה להישאל. אילולי נשאלה השאלה היה בכך משום חילול השם. אמונה אינה יכולה לעבור על זוועה שכזאת לסדר היום. אמונה, בגלל היותה אמון באלוהים, תובעת ממנו צדק. אין היא יכולה לסבול מעורבות של אלוהים באי-צדק ובאכזריות. ואולם האמונה רואה את יד ה' בכל דבר תחת השמש. האמונה מבקשת למצער לקבל רמז באשר לטיבה של ההתערבות האלוהית, גם אם לא להבינה לחלוטין"]

2. שאלה זו יכולה להוביל לשני כיוונים, כלפי הקב"ה וכלפי הסובל.
 - א. כלפי הקב"ה - או שאין ה', או שיש ה' אך הוא לא משגיח עלינו, או שהוא משגיח אבל אין צדק בעולם.
 - ב. כלפי הסובל - כנראה שמגיע לי ואני לא בסדר כפי שחשבתי. בנוגע לכיוון השני, זה נכון שכל מה שקורה לנו צריך להוביל אותנו לחשבון נפש אישי וציבורי, אך עלינו להזהר שלא להכות חזק מידי על החזה ובטח שלא להכות על חזה הזולת. לא תמיד הסבל הוא בגלל הסובל (יש מקרים שמעטים טובים סובלים למען הכלל), בדיון שלנו לא נתייחס להיבט זה אלא דוקא לכיוון הראשון.

3. את הדיון נחלק לשניים, בחלק הראשון שעליו יהיה מערך השיעור, נתייחס לתשובה שאומרת שלא ניתן להבין את דרכי ה', "לא מחשבותי מחשבותיכם", נשתדל להראות שזו התשובה העיקרית ושל "לא יודע" זו תשובה ולא התחמקות. בחלק השני נביא ראשי פרקים עם מראי מקורות של תשובות שונות שניתנות לשאלה זו. ישנו קשר ישיר בין שני החלקים כי גם לאחר ההבנה של חלק א' איננו פטורים מלנסות להבין ולהסביר חלק מהמקרים כפי יכולתנו. וגם לאחר שניתן את ההסברים של החלק השני, תמיד יהיו קושיות שיובילו למסקנה שבעצם אנו לא יודעים למה.

מבחינה מתודית וחינוכית יש מקום לשקול מה עדיף? האם להתחיל בחלק א', להראות שאנו לא יכולים להבין את ה' אך עם כל זה ננסה להבין קצת, או להתחיל בחלק ב' לעורר את הקושיות על כל הסבר ולהגיע למסקנה של חלק א'.

חלק א' לא יודע/ת - זו תשובה.

פתיחה:

יהודי הגיע כאורח לקהילה, בשבת בבוקר הוא הופתע לראות שבקריאת התורה היו כאלו שקיבלו עליות חשובות, היו שקיבלו עליות פחות חשובות והיו שלא קיבלו עליה כלל. לאחר התפילה הוא פנה בזעם אל הגבאי וערער על חוסר הצדק והאפליה בחלוקת העליות. ענה לו הגבאי: יהודי יקר, בשבת אחת אתה מנסה להבין הכל, תשב איתנו תקופה ארוכה תראה שיש פנקס מסודר והכל מתנהל בסדר מופתי.

(ממשלי החפץ חיים)

א.הכל מונהג על ידי ה' אבל איננו מבינים כיצד ומדוע.

אנו לא יודעים, לא מבינים את ה', לא יודעים מה השיקולים שלו, דבר אחד ברור, שזה בא מה' בידיעה ובהכוונה. (מקור 1)

ב.ופני לא יראו-

לא רק אנו לא יודעים תשובה, גם גדולים מאיתנו ואפילו משה רבינו לא קיבלו תשובה לשאלה קשה זו. (מקורות 2-4)

5. הסיבות לחוסר הבנת ה'

שאלה: למה ה' מסתיר מאיתנו? מה איכפת לו להאיר את עינינו כדי שנבין קצת מהנהגתו ולא נחיה עם קושיות והרהורי כפירה כל הזמן?

תשובה: ה' לא מסתיר מאיתנו אלא אנו פשוט לא מסוגלים להבין.

ברובד הפשוט- הסיבה לחוסר ההבנה היא, שאין לנו את הידע המקיף שיש לה' (כמו פציינט שלא מבין את שיקולי הרופא משום שאין לו ידע רפואי). אין לנו את הראיה הנצחית של כל הדורות (כמו שהוכחנו במשל הפותח), ואין לנו את הראיה המרחיקה לכל המקומות.

הצעה להפעלה: 1. לתת לתלמידים חלק מתוך פאזל ולומר להם לזהות את התמונה כולה. - כמובן שחסרה להם התמונה המקיפה. ניתן להדגיש זאת על ידי שחלק אחד של הפאזל יראה יד שופכת חלב. וזה נראה כאילו יש כאן סתם השחתה. החלק השני של הפאזל יראה חלב נשפך לקערה- וזה נראה כאילו יש כאן מקריות בלי יד מכוונת.

כמובן שהתמונה השלימה- אדם שופך חלב לתוך קערה.

2. לתת להם תמונה שלמה אבל שיסתכלו מקרוב מאוד, אי אפשר לזהות את התמונה בלי שקצת מתרחקים- חסרה לנו הראיה מרחוק. (יש הרבה דברים יפים בבריאה שניתן לראות את היופי והשלמות שלהם רק בתצלום אוירי).

דבר זה ניתן לראות במענהו של ה' לאיוב. ספר איוב כולו עוסק בשאלת הגמול, כאשר השאלה המהדהדת היא שאלתו של איוב, במה חטאתי שנעשו לי כאלו אסונות. בפרקים האחרונים של הספר, הקב"ה בעצמו נגלה אל איוב ונותן לו תשובה ארוכה שמדגישה את אפסות האדם מול הבורא הכל יכול, ואיך האדם/ איוב יכול בכלל לשפוט את ה'. (מקור 5)

ברובד העמוק יותר- אין לנו את היכולת להבין את ה', גם אם היינו חיים לנצח והיינו רואים את כל העולם, עדיין לא יכולנו להבין את כל פעולות ה' [הקב"ה הראה למשה רבינו את הארץ מקצה לקצה ואת כל הדורות שיבואו אחריו ובכל זאת הוא לא הגיע אל ההשגה השלימה].

היטיב לבטא זאת **בעל ספר העיקרים (ב,ל):** "אי אפשר שישג עצמותו שום נמצא זולתו, כמו שאמר החכם כששאלו אותו אם היה יודע מהות האל, והשיב **אילו ידעתי, הייתי.**" (מקורות 6-8)

6. אי הידיעה היא התשובה

שאלה: אז בעצם אין תשובה לשאלה, שהרי אנו לא יכולים להבין?

תשובה: לא ולא, יש תשובה והתשובה היא: "לא יודעים, לא מבינים". זו לא התחמקות מתשובה אלא זו התשובה. שאלות רבות באמונה ופילוסופיה נפתרות כאשר אנו מבינים ש"לא מחשבותי מחשבותיכם". אם נבין שהראיה שאנו רואים היא לא הראיה של הקב"ה, הרבה שאלות יפתרו או לא יתחילו.

להמחשת הדבר: בעולם הבדיוני ובסרטים מנסים לצייר עולם שחורג מגבולות הזמן ויכול לחזור אל העבר או לקפוץ אל העתיד, אבל במציאות אף אחד לא יכול לדמיין עולם שהוא בלי זמן ובלי גבולות של מקום. כל השאלות שלנו על: הסתירה בין ידיעה לבחירה, מה היה לפני שנברא העולם, כיצד חוזר בתשובה יכול לתקן את מה שכבר נעשה בעבר וכו', שאלות אלו נובעות מתפישה שיש זמן, עבר הווה עתיד. אבל אצל הקב"ה אין זמן, וממילא אין סתירות ואין קושיות. אנו לא מסוגלים להבין זאת כי אנו חומריים וחיים בתוך גבולות של זמן. כלומר, אי ההבנה שלנו את ה' היא ביטוי להבדל המהותי שבין האדם החומרי (בתוך הזמן), לקב"ה (מעל לזמן), ואותו הבדל מהותי הוא זה שיוצר את הקושיות אצל בני האדם והוא גם התשובה לקושיות אלו.

7. אולי אסור לשאול:

שאלה: אולי אסור לשאול שאלות על ה' שהרי אנו חומריים ולא מחשבותי מחשבותיכם, אולי צריך

?לשתוק כמו שאמר הקב"ה למשה רבינו

תשובה: מותר לשאול ואולי אף חובה

ראשית, האמונה צריכה תמיד להילמד ולהתברר. שמירת קושיות חזקות בבטן יכולות להביא לכפירה, ודוקא הברור שלהן מחזק את האמונה

חובתנו לנסות ולהבין את ה' ואת פעולותיו בעולם על אף שאנו יודעים את מגבלותינו. אנו יכולים וצריכים לתת הסברים שונים לשאלה קשה זו (כפי שיוזכרו בחלק ב'), מתוך ידיעה שאין תשובה אחת שעונה על הכל בצורה מושלמת, ובסופו של דבר לא את הכל נבין

אברהם אבינו שאל "האף תספה צדיק עם רשע?", אין בשאלתו כפירה

משה רבינו, דוד המלך, ירמיה ועוד נביאים וחכמים התעסקו בשאלה זו ונתנו תשובות שונות, מבלי לחשוש שעצם העלאת השאלה היא בעייתית

8. הכל התחמקות וטיוח

טענה: הכל טוב ויפה אבל מי אמר שזה נכון אולי התשובה הפשוטה היא שאין דבר כזה הקב"ה או שהוא לא משגיח בעולם שלנו. הכי קל זה להתחמק ולומר שאיננו מבינים את ה' ובכך לברוח מהקושיות החזקות

מענה: נכון, תמיד ישאר מקום לפקפוקים וערעורים. אילו האמונה היתה מוכחת ב-100% ולא היו שום שאלות, לא היתה לנו בחירה חופשית

אבל חובתנו לחשוב בצורה אמיתית ולהסתכל על המכלול

האם משום דברים שאיננו מבינים קשים ככל שיהיו, אנו יכולים לעצום את העיניים ולא לראות את כל השאר? (שאנו כן רואים ומבינים, לראות את נפלאות הבריאה ואת השגחת ה' בעולמו בכל דור (ובמיוחד נצח ישראל

האם בגלל שאלות באמונה, נסתור את כל המבנה השכלי הרגשי והפנימי שאנו יודעים ומאמינים שיש ה'

שמשגיח בעולמו? נבטל באחת את כל הלימוד שלמדנו והתבררה לנו האמונה מעל לכל ספק

משל למה הדבר דומה: לאדם שישב במסעדה והמלצר כל הזמן רץ למטבח והביא לו משם מאכלים משובחים, אחד המאכלים היה קצת שרוף, הגיע אותו אדם למסקנה: או שאין טבח במטבח, או שלטבח לא איכפת ממני.

יש מקום לשאלות ולבירורים, אך תמיד נבחן את הדברים לעומק ולרוחב. יתכן שנשאר עם קושיות אבל לא זה מה שיסתור לנו את האמונה כי אנו יודעים שאין לנו את היכולת לתרץ את כל הקושיות ומקושיה לא מתים.

סיכום:

מטרת יחידה זו היתה להדגיש את המסר שישנם דברים שלא נוכל להבין בפעולות ה', זו תשובה ולא התחמקות. כמובן שאין זה מבטל את הצורך להמשיך ולברר. זהו מסר מורכב עם ערך חינוכי רב.

מקורות:

משלי פרק כא - פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו. 1.
מצודת דוד - כמו פלגי מים המה ביד האדם להטותם אל מקום הנרצה ע"י חפירות חריצים כן לב המלך ביד ה' להטותו אל כל אשר יחפץ:

2. שמות פרק לג

(יח) ויאמר הראני נא את פניך: (יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך ונחתי את אשר אהן ורחמתי את אשר ארחם: (כ) ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי: (כא) ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור: (כב) ונהיה פועל בדי ושמתיך בנקרת הצור ושמתי כפי עליך עד עברי: (כג) והסרתי את פני וראיתי את אחרי ופני לא יראו:

3. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד א

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: שלשה דברים בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא ונתן לו; בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, בקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם ונתן לו, בקש להודיעו דרכיו של הקדוש ברוך הוא ונתן לו, שנאמר: הודיעני נא את דרכיך; אמר לפניו: רבונו של עולם! מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו? אמר לו: משה, צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו - צדיק בן רשע, רשע וטוב לו - רשע בן צדיק, רשע ורע לו - רשע בן רשע. הגמרא מקשה על הסבר זה ומגיעה למסקנה שונה: צדיק וטוב לו - צדיק גמור, צדיק ורע לו - צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו - רשע שאינו גמור, רשע ורע לו - רשע גמור. ממשכנה הגמ' ופליגא (הדעה שהזכרנו למעלה, חולקת על) דרבי מאיר, דאמר רבי מאיר: שנים נתנו לו ואחת לא נתנו לו, שנאמר: ונחתי את אשר אהן - אף על פי שאינו הגון, - ורחמתי את אשר ארחם - אף על פי שאינו הגון.

- *מה היא התשובה שקיבל משה רבינו לשאלתו, לפי רבי יוסי?
- *מה התשובה שהוא קיבל לפי רבי מאיר? ומה זה אומר לנו?

הגמ' במנחות מספרת על משה רבינו שביקש מהקב"ה לראות את רבי עקיבא בבית מדרשו, ואח"כ ביקש לראות: מה היה בסופו של ר"ע

4. תלמוד בבלי מסכת מנחות דף כט עמוד ב

אמר לפניו: רבונו של עולם, הראיתני תורתו, הראני שכרו, אמר לו: חזור לאחורך. חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו במקולין, אמר לפניו: רבש"ע, זו תורה וזו שכרה? א"ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני.

• לאיזה מהדעות שהוזכרו במקור הקודם דומה גמרא זו, לרבי יוסי או לרבי מאיר?

5. איוב פרק לח

(א) ויפן ה' את איוב מן הסערה ויאמר: (ב) מי זה מחשיף עצה במלין בלי דעת: (ג) אֶזְרָא נָא כְּכֹבֵד חֲלָצִיד וְאֶשְׁאֶלְךָ וְהוֹדִיעֲנִי: (ד) אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי אֶרֶץ הַגָּד אִם יָדַעַת בִּינָה:

6. תהלים פרק צב

(ו) מִה גָּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה' מֵאֵד עֲמָקוֹ מִחֻשְׁבֹּתֶיךָ

7. ישעיהו פרק נה: ה-ו

כי לא מחשבתי מחשבתיכם ולא דרכיכם דרכי... כי גבהו שמים מארץ פן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם:

8. שמונה פרקים לרמב"ם פרק ז

וכאשר ידע משה רבנו, שלא נשארה לו מחיצה שלא קרעה, ושכבר נשלמו בו מעלות המידות כולן והמעלות השכליות כולן - ביקש להשיג ה' על אמתת מציאותו, הואיל ולא נשאר מונע, ואמר: "הראני נא את כבודך". והודיעו, יתעלה, שאי אפשר לו זה בהיותו שכל מצוי לחומר, רצוני לומר: באשר הוא אדם, והוא אומר: "כי לא יראני האדם וחי". הנה לא נשארה בינו ובין השגת ה' על אמתת מציאותו אלא מחיצה אחת בהירה, והוא השכל האנושי הבלתי נבדל... כי התכלית לא תתכן לו והוא בעל גשם. וכינה אמתת ההשגה בראיית פנים, כי האדם, אם יראה פני חברו - תיקנה לו בנפשו צורה שלא יתבלבל בה עם זולתו; אבל אם יראה אחוריו - אף על פי שיבחינו בזאת הראיה, אבל לפעמים יסופק עליו, ולפעמים יתבלבל לו עם זולתו. כן השגתו יתעלה על האמת... והוא אשר כינה אותו: "וראית את אחוריי".

תוספת להעמקה והרחבה

הוגי דעות השתמשו בתשובה זו (של חוסר הידיעה) שאלות אמוניות פילוסופיות

הרמב"ם הסביר כך את הסתירה בין הידיעה לבחירה.

[במאמר מוסגר: הראב"ד בהשגותיו מקשה על הרמב"ם כיצד הניח קושיא ללא מענה, אך לפי דברינו, אין כאן בריחה ממענה, אלא זהו בעצם המענה].

רמב"ם הלכות תשובה פרק ה הלכה ה

שמה תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר, שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא, הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי, וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה, ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו.

גם רבי יוסף אלבו בספר העיקרים תירץ בכך את קושית הפילוסופים על ה', כיצד ניתן לומר עליו שהוא רוצה משהו, משמע שעד עכשיו זה היה חסר לו ולה' אין חסרונות.

ספר העיקרים מאמר שני פרק ג

ולפי שענין הרצון אצלנו יאמר על התחדש ענין בפועל מביא אותו לפועל מה שלא פעל קודם התחדש הרצון, דברו הפילוסופים סרה גדולה על השם ואמרו שאי אפשר שתהיה פעולתו ברצון. וזה הדעת עם שהוא עוקר כל שרשי התורה מכל וכל, כי אם לא יפעל על צד הרצון אי אפשר שיפעל בעת זולת עת, ויביא זה אל האמנת הקדמות הגמור ואל עקירת כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה, ולא תועיל התפלה לאל בעת הצרה ולא כשרון המעשה והתשובה וזולת זה ממה שנזכר בתורה, הנה הוא גם כן סותר למה שיגזרו העיון השכלי, וזה כי מושכל ראשון הוא שהאל יתברך ראוי שימצאו כל מיני השלמיות בו ויסולקו ממנו כל מיני החסרונות... ואולם התר הספק הגדול המתחייב להיות פעולתו יתברך על צד הרצון הוא על זה הדרך. כי אם היו הרצון והבחירה אשר הוא פועל בהם ממין הרצון והבחירה אשר באדם, היה מתחייב הספק שאמרנו שיחדשו שנוי בפועל, אבל אחר שאין רצונו יתברך ממין הרצון אשר לנו, לא יקרה מזה בטול, כי רצונו נמשך אחר חכמתו ויכלתו, וכמו שחכמתו ויכלתו הם בלתי בעלי תכלית ואינם ממין חכמתו ויכלתו כן רצונו אינו ממין רצונו. כי כמו שיש הבדל בין ידיעתו לידיעתנו שאינם ממין אחד כלל, כן יש הבדל בין רצונו לרצונו ובין דרכיו לדרכינו, עד שלא יפול ביניהם דמיון כלל.